

Goran Đurđević
Beijing Foreign Studies University
gdjurdjevich@bfsu.edu.cn
ORCID: 0000-0002-9002-8132

POZNAŃSKIE STUDIA SLAWISTYCZNE
NR 22 (2022)
DOI: 10.14746/pss.2022.22.5

Data przesłania tekstu do redakcji: 21.02.2022
Data przyjęcia tekstu do druku: 15.04.2022

Zalijepljena priroda: albumi sa sličicama životinjske i biljne tematike u jugoistočnoj Europi iz ekohumanističkog očišta

ABSTRACT: Đurđević Goran, *Zalijepljena priroda: albumi sa sličicama životinjske i biljne tematike u jugoistočnoj Europi iz ekohumanističkog očišta* (Glued Nature: Sticker Albums with Animal and Plant Themes in Southeast Europe from an Ecohumanities Perspective). "Poznańskie Studia Slawistyczne" 22. Poznań 2022. Wydawnictwo "Poznańskie Studia Polonistyczne," Adam Mickiewicz University, Poznań, pp. 109–127. ISSN 2084-3011.

Collecting sticker albums is part of growing up, learning, and having fun for many children in Southeast Europe from the mid-1950, when the first picture albums appeared, until today. Among the most famous examples are sticker albums with plant and animal themes analyzed from ecohumanities perspectives, i.e., the permeation of Nature and Culture. While most authors start from the content (textual and visual analysis), the author of this paper takes a completely different perspective. After the analysis, four major periods are visible (the early 1970s, second half of the 1980s, second half of the 1990s and early 2000s and the period from 2013 to 2018) in which the increase in the number and quality of the mentioned albums correlates with a greater presence of green policies and politics.

KEYWORDS: sticker albums; ecohumanities; SE Europe; popular culture; eco-criticism; environmental history; environmental anthropology

1. Uvod

Termin *antropocen* (Crutzen, Steffen, McNeill, 2007, 614–621) jedan je od najkorištenijih termina u suvremenoj humanistici i akademskom diskursu pomoću kojega se objašnjava svijet s dominantnom ulogom ljudi. U međuvremenu je, prema istraživanju Franciszeka Chwałczyka, prisutno više od 90 termina koji se povezuju, prožimaju ili nadopunjuju s antropocenom kao što su *plasticen*, *kapitalocen*, *urbanocen* itd. (Chwałczyk, 2020) Čovjek i ljudi su u posljednjim stoljećima i desetljećima ostvarili (pogubnu) dominaciju nad planetom i svijetom više-od-ljudskoga. Takva je politika dominacije ovjekovječena u različitim aspektima uključujući masovnu potrošnju, popularnu kulturu i produkciju znanja. Među mnoštvom svakodnevnih, masovnih predmeta koji su oblikovali svakodnevnicu djece i odraslih izdvajaju se albumi sa sličicama čija je popularnost vidljiva s internetskih stranica Menjaža i Forum stripovi te podcasta Imam imam nemam. Oni su činili važan dio odrastanja djece u drugoj polovici dvadesetog stoljeća u Jugoslaviji i postjugoslavenskim zemljama, o čemu su svoja iskustva iznijeli Dragan Markovina (2018), Nino Raspudić (2014), Aleksandar Hemon (2010), Miljenko Jergović (2014), Boris Latinović (2011) te autori iz *Leksikona YU mitologije* Vojislav Pantić (2021) i Dragan Odžaklijević (2021).

Među brojnim temama pronalazimo one o životima i radu slavних pjevača i glumaca poput *Filmskih zvijezda* (izd. Imperial, 1970.), zatim primjerke koji su nastali zbog popularne glazbe, filmova, serija i književnosti kao *Action Man* (izd. Europress, 2004.) i *Bambi* (izd. Dečje novine, 1985.), potom povijesno-političke kao što su *Spomenici revolucije* (izd. Sava Muncan, 1978.), *Viteške priče* (izd. Kraš, 1996.) ili *Cro Army* (izd. Kraš, 1992.) te albume o sportskim prvenstvima koji izlaze gotovo uz svako Europsko i Svjetsko nogometno prvenstvo u izdanju Paninija. Za potrebe ovog rada pisanoga iz očišta ekohumanistike izdvajamo biljne i životinjske teme kao specifičnu studiju slučaja.

U radu su analizirani albumi sa sličicama biljne i životinjske tematike nastali u Jugoslaviji i zemljama nastalima raspadom Jugoslavije. U daljnem članku izdvojio sam isključivo tematske albume u kojima su životinje i biljke prikazane realistično (ili „realistično”), što je isključivalo životinje i biljke u albumima i sličicama unutar žanrova kao što su SF,

horror i superjunaci, u kojima su životinjama i biljkama pridavane nadnaravne ili ljudske osobine (primjeri takvih albuma su *Duško Dugouško*, *Patak Daca i ostala kompanija* (izd. Jež, 1986.), *Garfield* (izd. Dečje novine, 1989.), *Kralj Lav* (izd. DBR Publishing, 1996.), *Looney Tunes* (izd. Luxor, 2003.), *Mali leteći medvjedići* (izd. Kraš.), *Pčelica Maja* (izd. Dečje novine, 1981.), *Pera Detlić* (izd. Jež, 1988.), *Skubi-Du* (izd. Polydor Panini, 2009.), *Tom i Džeri* (izd. Jež, 1979.) itd.).

Središnje pitanje rada je vremenska i kauzalna odrednica nastanka albuma te njihova disperzija unutar jugoslavenskog i postjugoslavenskih društava. Polazišna hipoteza je povezanost aktualnosti ekoloških i zelenih pitanja s brojnošću (a time i popularnošću) albuma.

2. Izdavači i albumi: teme i kronologije

Kako navodi Sergej Filipović (2017, 80), albumi sa sličicama prodavali su se samostalno kao artikli ili kao dodatak pojedinim slatkišima poput žvakaćih guma ili čokoladica. U potonjoj su skupini nakladnici same tvornice poput Kraša, Zvečeva, Kandita i drugih proizvođača slastica. Osim takvih dodataka, posljednjih se godina albumi pojavljuju kao dijelovi reklamnog asortimana trgovačkih lanaca poput Lidla, Interspara, Konzuma i drugih u kojima kupci dobivaju popuste na sličice ili same sličice temeljem iznosa kupnje. Osim toga, poneki su albumi poput *Zova divljine* (izd. Delhaize Srbije, 2017.) i *Zoo Ljubljana* (izd. Menart Records, 2009.) nastali kao svojevrsna promocija beogradskog i ljubljanskog zoološkog vrta.

Sličice su bile dodaci slatkim proizvodima za djecu i mlade poput žvakaćih guma i čokoladica. Najpoznatiji i najdugotrajniji je album *Životinjsko carstvo* u izdanju zagrebačke tvornice Kraš. Povijest *Životinjskog carstva* seže u 1938. godinu, kada Kraš počinje proizvoditi 15-gramske čokolade. Godine 1956. u suradnji s nakladničkom kućom Stožer izlazi prvi album *Životinjsko carstvo* uz koji su odrasle generacije kupaca. Riječ je o najtanjoj čokoladi na svijetu od svega 15 grama koja je realizirana u više od 1,5 milijardi proizvedenih i pojedjenih čokoladica. Brojka od 250 sličica sačinjavala je jedan album, a otprilike 7000 ispunjenih kompleta godišnje što je rezultiralo s 350 tisuća nagradnih

paketa za ispunjene albume podijeljeno je do danas. U konačnici, radi se o 95 milijuna sličica u ispunjenim albumima (Kraš.hr).

Osim ove serije albuma koja izlazi do danas, Kraš je pokrenuo album *Moji ljubimci* sa sličicama kao dodatkom žvakaćim gumama. Slični su projekti albumi *Vaši ljubimci* (izd. Favorit, 1965.), *Vali* (izd. Žito Ljubljana, 1973.) i *Dinosaur planet* (izd. Dunkin).

Tragom Životinjskog carstva, konkurentska kompanija Zvečevo, tvornica čokolade, slastica, mliječnih proizvoda i alkoholnih pića iz Požege, pokrenula je *Biljni svijet*. U suradnji s Prosvetom, album je otisnut 1965. s podnaslovom *Mala enciklopedija*. Koncept je sličan Kraševom, što znači da su se prodavale čokoladice s pripadajućom sličicom samo što je zvečevačka sličica bila vegetabilnog motiva i uključivala različite botaničke vrste. Po svemu sudeći, album nije doživio veći uspjeh jer je ostao na samo jednom izdanju.

Najveća kategorija albuma ipak su samostalni proizvodi otisnuti u izdanjima pojedinih nakladničkih kuća. Najpoznatija i najproduktivnija kuća su *Dečje novine* u Gornjem Milanovcu u Srbiji. Među brojnim njihovim izdanjima svakako se izdvaja album pod nazivom *U svetu životinja* kao prvi album renomiranog talijanskog izdavača Paninija na području Jugoslavije, izašao 1973. godine. Iste je godine izašao i *Super Zoo*. Drugi važan album koji su otisnule je *WWF Ugrožene životinje* iz 1988. godine. Radi se o suradnji između ekološke organizacije wwf i poznatog talijanskog izdavača Paninija koji su objavili 1986. istoimeni album na engleskom jeziku *Threatened Animals*, nakon kojeg su uslijedila i druga izdanja, uključujući i jugoslavensko. Otprilike u isto vrijeme uslijedilo je izdanje albuma posvećenog psima pod nazivom *Vau vau* (1987.). Osim spomenutih albuma, *Dečje* su novine otisnule i *Sisare* (1974.) te *Praistorijske životinje* (1975.).

Druga važna izdavačka kuća je Jež iz Beograda u čijim su izdanjima i albumi o flori i fauni pa se tako i zove album iz 1973. godine, a *Upoznajmo prirodu* naziv je albuma nastalog 1985. Treći nakladnik u čijem se repertoaru nalaze životinjski albumi je Dnevnik iz Novog Sada s dva albuma — *Pas moj prijatelj* (1985.) i *Konji* (1991.).

Ostali su izdavači imali manji broj albuma s biljkama i životinjama pa se tako uočavaju sljedeći albumi koji prate životinjski svijet kao što su *Fauna — životinje svih kontinenata* (izd. Rogid, 1980.), *Svet životinja* (izd. Atlas

Marketing, 1989.), *Životinje iz poslednje oaze* (izd. EJA marketing, 1994.), *Moje prvo štene* (izd. Apsolut Velpro, 2016.), *Svi moji ljubimci* (izd. Zmaj), *Prijatelji & ljubimci* (izd. Tekma, 2012.), *Carstvo životinja* (izd. IPS, 1997.), *Carstvo životinja* (izd. Egmont, 1994.), *Životinjsko carstvo* (izd. Bonart, 2000.), *Svet pasa* (izd. Bonart, 2001.), *Moji kućni ljubimci psi i mačke* (izd. Distri DS, 1997.), *Moji mali i veliki životinjski drugari* (izd. Plivač, 2016.). Unikatan je primjer kombiniranog biljnog i životinjskog svijeta *Flora i fauna* iz 1973. u izdanju NIŠRO Turistička štampa koji se pojavljuje na tržištu istodobno s imenjekom u izdanju Ježa.

Osim domaćih albuma, na tržištu se pojavljuju strani albumi poput Paninijevih *Animal world* (2012.), *Baby Animals* (1997.), *Prehistoric Animals* (1974.), *Misija prijatelja životinja* (2018.), i *Miau te Epic Animals — Sličice životinja iz dubina mora* (izd. Apsolut Velpro, 2017.). Niz albuma je tematski vezan uz mladunčad životinja koji se pojavio kod različitih izdavača. Radi se o prijevodnim albumima, a isti su pokrivali različite jugoslavenske i postjugoslavenske republike. Tipičan primjer takvih albuma je *Živalski mladići* (izd. Mladinska knjiga).

Poseban je album *Životinje sa farme* izašao 1998. u izdanju Europresa iz Čačka. Osim sličica, album sadrži priču o staroj farmi, uključujući slike i tekst o životinjama, običajima, receptima i pojedinostima s farme. Ta specifičnost albuma je u samom sadržaju koji odstupa od priča o životinjama ili biljkama i objašnjava farmu kao gospodarsku i društvenu cjelinu.

Od izumrlih i nestalih životinja izdvajaju se dinosauri koji su tema mnoštva albuma u različitim dobima kao što su *Dinosauri* (Profil, 2001.), *Dinosauri* (izd. Europres, 2002.), *Dinosauri* (izd. Kraš, 2011.), *Dinijev svet dinosaurusa 1 i 2* (izd. Marbo Product, 2003.), *Dinosaurs kao ja* (izd. Panini, 2014.).

Albumi s biljkama i životinjama nisu u istoj kvantiteti i znatno su brojniji primjerci životinja. Postoje i integrirani albumi u kojima su zastupljene i biljke i životinje, a veoma su rijetki albumi samo s biljkama.

3. Kronološko-historijski pogled na odabrane albume

Postavljajući najvažnije i najpoznatije otisnute albume o temi biljnog i životinjskog svijeta u kronološke okvire vidljivi su pojedini trendovi koji odgovaraju razvoju potrošačkog društva i produkciji samih albuma. Od pedesetih godina dvadesetog stoljeća, točnije vremena početka konzumerizma i potrošačkog društva u Jugoslaviji koje Igor Duda stavlja u 1958. godinu zbog novog programa Saveza komunista Jugoslavije u kojemu su, među ostalim, izdvojeni zabava, odmor, udobniji život te svakodnevne potrebe jugoslavenskih građana dok Ildiko Erdei početke jugoslavenskog konzumerizma stavlja u šezdesete godine (Duda, 2010, 17; 2005, 60; Erdei, 2012, 41; Filipović, 2017, 72–73), kada započinje era tiskanja takvih proizvoda u Jugoslaviji do konca osamdesetih, taj broj tiskanih albuma rapidno raste pa „u pedesetima ih je izašlo desetak, u šezdesetima je taj broj došao na preko 30, u sedamdesetima do brojke 100, a u osamdesetima ju dobrano i premašio” (Filipović, 2017, 80).

Vremenska lenta u obliku tablice sastavljena je od dva dijela: same vremenske crte koja prati niz godina počevši od 1956. i prvog albuma sa sličicama pa sve do 2018. godine kada je otisnut posljednji analizirani album. U gornjem dijelu su poredani razni albumi pri čemu je kod *Životinjskog carstva* naveden izdavač zbog sličnosti u nazivima pojedinih albuma koji se zovu identično ili slično navedenom Kraševom proizvodu pa je korištena dodatna riječ — naziv izdavača za takve albume kako bismo izbjegli nejasnoće.

Iz kronološke tablice vidljive su četiri skupine godina odnosno grada koji zaslužuju dodatnu pažnju i objašnjenja, a radi se o početku sedamdesetih godina, sredini osamdesetih, kraju devedesetih godina dvadesetog stoljeća te razdoblju od 2014. do 2018. godine. Navedena ću razdoblja promatrati kroz perspektivu jugoslavenskih i postjugoslavenskih zelenih politika, zatim globalnih kretanja o zaštiti okoliša i ekologiji te okolišnoj humanistici i umjetnosti kao mostu između politika, znanosti i popularne kulture u svakome od analiziranih perioda.

Prvi je skup otisnutih albuma s motivima flore i faune u rasponu od 1970. do 1974. godine. Početkom sedamdesetih godina u Jugoslaviji otvorena su ekološka pitanja što je dovelo do prvih pokušaja organiziranja nevladinih pokreta i organizacija čija je djelatnost bila usmje-

rena na zaštitu prirode. Osim takvih pokreta, u vladajućem Savezu komunista Jugoslavije također su se artikulirale pojedine zelene ideje ponajviše orijentirane ka zaštiti i protekcionizmu pojedinih dijelova zemlje što je rezultiralo donošenjem zakona o zaštiti pojedinih dijelova prirode, ali je istodobno postojala i svijest o okolišnim potrebama. Tako se već 1971. u Herceg Novom održava konferencija *Nauka i društvo* s temom *Nauka, čovek i njegova okolina*, sljedeće 1972. u Zagrebu je sastanak UNESCO-ova pokreta *Man and Biosphere*, a već 1973. osnovan je Jugoslavenski savet za zaštitu i unapređenje čovekove okoline (Batistić, 2021; Krašić, 2017, 131–132; Oštrić, 1992, 84–85). U istom razdoblju započinje organiziranje skupova s temom zaštite okoliša i sudjelovanje u međunarodnim konferencijama s tom temom. To je vrijeme kada na svjetskom nivou počinje aktivniji pokret i politike za zaštitu prirode i okoliša kao posljedica Vijetnamskog rata, studentskog pokreta 1968. godine, hladnoratovskih napetosti i utrke u nuklearnom naoružanju, pa je primjerice 1970. godine osmišljen Dan planeta Zemlje, koji se obilježava 22. travnja. Tijekom sedamdesetih godina zelene politike su pod službom jugoslavenske države te su pojedini članci i paragrafi utkani u zakone i Ustav iz 1974.

Takvi su trendovi počeli prožimati i društvene i humanističke znanosti u vidu postmodernih stremljenja te razvoja ekohumanistike (ekokritika, ekofeminizam, ekohistorija ili povijest okoliša), pa je u to vrijeme nastala prva ekohumanistička knjiga u Jugoslaviji pod nazivom *Ova jedina Zemlja* iz 1972. autora Rudija Supeka. O ekološkim se problemima pisalo sve više u medijima poput *Arene* gdje su objavljivi tekstovi o kvaliteti vode i zraka, otpadu i drugim izazovima (Krašić, 2017, 128–146). Također, važno je istaknuti osnutak Mladih čuvara prirode 1974. godine kao jedne od sekcija Hrvatskog prirodoslovnog društva. Wolfy Krašić (2017, 130) navodi da je ta sekcija organizirana za osnovnoškolce te su učitelji organizirali različite mikroaktivnosti kao što su pošumljavanje, uređenje okoliša, briga o pticama i slični projekti. U umjetničkom smislu to je vrijeme, kreativnog i multimedijalnog umjetnika i preteča land arta Vladimira Dodiga Trokuta, zatim početka grupe TOK u Zagrebu (1970. – 1972.) predvođene Vladimirom Gudcom, izložbe Guliver u zemlji čudesa u Koranskom parku skulpture u Karlovcu kustosa Želimira Koščevića kao i početaka umjetnosti *land art*, a svemu navedenom je zajednička točka priroda, odnosno pokušaj

prikazivanja i razvijanja performansa inspiriranih prirodom i ekologijom (Marjanić, 2014b, 94–95). Osim navedenih, kao performerističu se, uz spomenuti TOK, i slovenska grupa OHO i srpska grupacija Porodica bistrih potoka (Fowkes, 2015, 61–151).

Uočavajući mnoštvo svjetskih i domaćih političkih te društvenih trendova u zelenim politikama (shvaćenima kao *politics* i *policies*), moguće je skicirati poveznicu s rastućim brojem albuma sa sličicama životinjske i biljne tematike. Važno je spomenuti ekonomski aspekt takvih proizvoda koji su jeftini i široko dostupni te veoma popularni kod mlađeg uzrasta. Na tome tragu marketing i industrija zabave prate medijske tekstove, društvena kretanja i politička gibanja pa je veoma plauzibilno povezati rastuću svijest o okolišu iz ranih sedamdesetih i marketinški potencijal ovakvih albuma. Po sličnom principu su tiskani albumi sa sličicama koji prate velika sportska natjecanja ili su povezani s distribucijom i rasporedom televizijskih crtanih filmova, računalnih igara i stripova. Drugim riječima, albumi sa sličicama su komercijalni proizvodi čiji je sadržaj određen i potican razvojem i potencijalom tržišta pa je očito procijenjeno da su takvi artikli prihvatljivi na tržištu.

Osim ekonomskog aspekta, značajan je i edukativni sadržaj jer su albumi iz ovog vremena ispunjeni informacijama o biljnom i životinjskom svijetu pa su služili kao svojevrsni udžbenici za svijet više-od-ljudskoga za djecu i odrasle korisnike. O samom tekstualnom i vizualnom sadržaju albuma na primjeru *Životinjskog carstva* u izdanju Kraša pisali su autor ovih redaka i Zlatko Bukač pa je iz njihovih zaključaka razvidno da se ne radi o objektivnim i neutralnim informacijama, već su dominantni antropocentrični opisi (Đurđević, Bukač, 2022).

Drugi niz godina kada se priprema i distribuira mnoštvo biljnih i životinjskih albuma je sredina osamdesetih godina, što bi se u slučaju albuma moglo uokviriti i proširiti na drugu polovicu 1980-ih, pri čemu bi okvirne rubne godine bile 1985. i 1989. To je vrijeme aktivnih ekopolitika u vidu mnoštva novih ekodogađaja: otkrivene su ozonske rupe te je potpisan Protokol iz Montreala, a uskoro je pokrenut Međuvladin panel za klimatske promjene (IPCC). Ovaj su period obilježile i dvije nesreće: eksplozija nuklearne elektrane u Černobilu u tadašnjem SSSR-u 1986., izljev nafte s tankera Exxon Valdez po Tihom oceanu nedaleko od Aljaskе u ožujku 1989.

U osamdesetim godinama u Jugoslaviji dolazi do mnoštva kriza uključujući društvenu, ekonomsku i političku, što je uvjetovalo „popuštanjem” institucija i sustava te razvojem raznih pokreta i pretečama nevladinih organizacija. Priroda i okoliš su postale važne teme koje su raspršene i rasprostranjene diljem Jugoslavije, što je dovelo do pokušaja organiziranja ekoloških pokreta. Najdominantniji je bio antinuklearni pokret s tridesetak inačica tijekom 1986., a bio je utjecajan u Sloveniji, Hrvatskoj i Srbiji (Oštrić, 1992, 87–91). Ključan povod bila je nesreća u Černobilu, što je izazvalo reakcije u dva pravca: lokalni protesti protiv zbrinjavanja radioaktivnog otpada te angažman protiv izgradnje novoga nuklearnog postrojenja. Potonje je rezultiralo zabranom izgradnji novih nuklearnih elektrana u Jugoslaviji. Osim antinuklearnih pokreta, postojali su različiti lokalni pokreti okrenuti svakodnevnim izazovima kao što su problemi zbrinjavanja otpada, buduće hidroelektrane, nadogradnje termoelektrana, zaštita voda i slično (Batistić, 2021, 40–52; Krašić, 2017, 143–144; Oštrić, 1992, 91–93). Takvi su pokreti bili diljem Jugoslavije i organizirani su s jasnim ciljem i povodom, a reprezentivni primjeri su Svarun, Sveučilišno udruženje Ekološka javnost, Zelena akcija Split, Unski smaragdi, Društvo za zaštitu čovjekove okoline Niš, Ekološko društvo Biserka, Opstanak, Pokret gorana Srbije, Delovna skupina za alternativna gibanja, Zelena zvezda, Zelena pega, Ekološki pokret SR Srbije, Dviženje na ekologistike na Makedonija, Ekološki pokret Crne Gore i drugi. Raspadom Jugoslavije početkom devedesetih dolazi do pomicanja zelenih politika na alternativnu scenu uz rijetke organizirane političke opcije kao što su Zelena akcija i rad Nikole Viskovića kao jedinog saborskog zastupnika zelene orijentacije u Hrvatskoj.

U području jugoslavenske ekološke humanistike i umjetnosti pokazuju se natruhe razvoja na tragu svjetskih nastojanja. U svijetu je došlo do tiskanja važnih djela Mary Daly, *Gyn/ecology* iz 1990., zatim Irena Diamond i Gloria Orenstein publiciraju *Reweaving the World: The Emergence of Ecofeminism* 1990., kao i Vandana Shiva, *Staying Alive: Women, Ecology and Survival in India* 1988. To je praćeno osnivanjem ekohumanističkih organizacija i pokretanjem ekosela. U lokalnim i regionalnim okvirima svakako se treba istaknuti važan rad Zorana Oštrića (1992, 83–104) koji tematizira ekološke pokrete u Jugoslaviji, diplomski rad Ane Raffai (1991; cf. Marjanić, 2008, 13) iz teologije u kojemu se prvi put

spominje ekofeminizam kao i radove Nikole Viskovića. Hrvoje Petrić (2006, 168–169) navodi da je i prvo spominjanje ekohistorije (ili povijesne ekologije kako je još naziva) u hrvatskoj historiografiji upotrijebio Neven Budak već 1985. godine (Budak, 1985, 294–298). U svjetskoj i domaćoj umjetnosti sve je više ekoloških tema, pa je tako 1988. otisnuta zbirka ekoloških feljtona Tomislava Marijana Bilosnića *Okrugla kanta za smeće*, a 1992. tiskan ekofeministički roman *Apokalipsa* Mirele Holy, zatim crtana serija Dušana Vukotića, Nevena Petričića i Pere Kvesića *Mali leteći medvjedići* emitirana 1990. i 1991. kao i istoimena slikovnica i album sa sličicama. Na području performansa najznačajniji je rad *Zeleni Peristil* Ante Kuštre iz 1989. godine kojim je autor organizirao ekodogađaj kako bi upozorio na nedostatak zelenih površina unutar grada Splita (Marjanić, 2014c, 885–889).

Uspon biljnih i životinjskih albuma od sredine osamdesetih obilježavaju tri važne ideje koje se prožimaju kroz albume. U prvom redu je edukacija koja prati albume sa sličicama *Upoznajmo prirodu* i *Životinjsko carstvo*. Obrazovanje i promicanje znanja o pojedinim biljnim i životinjskim vrstama u skladu je s povećanom brigom o okolini, prirodi i okolišu. Iako se promiče svijest o okolišu i ekologiji, i dalje su prisutni i neizbježni antropocentrični pristupi u kojima su životinje promatrane kao hrana, gospodarski iskoristive ili određene prema odnosu k čovjeku (npr. kao opasne) (Đurđević, Bukač, 2022). Slijedi svijest o ugroženim životinjama ili izumrlim vrstama. Nedvojbeno je da su ovakvi albumi poput *WWF Izumrle životinje* nastali kao prijevod stranih originala potaknuti ekološkim katastrofama. Međutim, očito su imali određenu popularnost i tržišnu vrijednost u bivšoj Jugoslaviji. Treća je ideja bliskosti koja se očituje u poveznicama s kućnim ljubimcima, posebno psima, kao što je u albumu *Vau vau*. Iako je riječ o antropocentričnim pogledima, s obzirom na razdoblje nastanka i tiskanja to nije neočekivano jer su tada dominirali diskursi o čovjeku kao zaštitniku prirode i vrsti koja se mora brinuti o ekologiji.

Pretposljednja skupina veće produkcije albuma povezana je s razdobljem kraja devedesetih i početka novog milenija (1997. – 2002.), vremenom potpisivanja Protokola iz Kyota krajem 1997. i europske Arhuške konvencije 1998. kao i promjenama na javnoj sceni koja sve više uključuje civilni sektor kao svog partnera, čime se stvara prostor za zelene

udruge i pokrete. To je poslijeratno doba, kada se u postjugoslavenskim republikama obnavlja društveni i politički život, što je dovelo do promjena vlasti u ranim dvije tisućitim godinama u Hrvatskoj, BiH i Srbiji, čime tranzicija ulazi u novu etapu. Tada su pokrenute i napredovale zeleno-animalističke udruge kao što su Oslobođenje životinja, Veseli vegani, Glas životinja, koje su djelovale uz prvu udругu za prava životinja Prijatelji životinja u Hrvatskoj, osnovanu 2001. godine (Marjanić, 2014a, 124–125). Također, oformljeno je i posebno Ministarstvo za zaštitu okoliša pa se Hrvatska ubrzano priključuje zapadnim zemljama u vidu usklađivanja zelenih politika. Slični se trendovi institucionalizacije prate i u drugim zemljama regije što dovodi do jasnijih zakonodavnih okvira, bolje suradnje između izvršne vlasti i nevladinih udругa te aktivnog međunarodnog sudjelovanja po pitanju ekologije i zaštite prirode. Iako su trendovi pomaka vidljivi, oni nisu ujednačeni pa su zemlje koje su se približavale Europskoj uniji, kao Slovenija i Hrvatska, implementirale više zelenih politika od Srbije i Crne Gore.

Ekohumanistika se dodatno razvija na prijelomu milenija. Na postjugoslavenskim prostorima dolazi do prvih ekohistorijskih projekata, konferencija i radova zahvaljujući Dragi Roksandiću koji i institucionalizira ekohistoriju u sveučilišnu nastavu u Zagrebu. Istodobno su objavljene dvije izvrsne knjige Nikole Viskovića *Životinja i čovjek: prilog kulturnoj zoologiji* iz 1996. te *Stablo i čovjek: prilog kulturnoj botanici* iz 2002. To je vrijeme višegodišnjeg predavanja Karmen Ratković o ekofeminizmu u Centru za ženske studije, koje je prethodilo objavljivanju tematskog broja časopisa *Treća* iz 2000. pod uredništvom već spomenute Ratković. Umjetnost ne ostaje imuna na prirodu i ekologiju, pa se pojedina pitanja obrađuju u djelima Ane Horvat (*Zahvalnica životinjama 2* iz 1998.), Željka Zorice (*Fantastični bestijarij Hrvatske 2* iz 2000.), Nikole Pulića (*Maksimirci* iz 1995., *Panika u nacionalnom parku* iz 2002. i *Ljubav na Petom jezeru* iz 2003.), Božice Jelušić (*Po mjeri cvijeta* iz 1995.), Gorana Majetića (*Pisma o (ne)ljudskosti: promišljanja o moralnosti čovjekove prehrane (iz pera jednog vegetarijanca-vegana)*. 1. dio. iz 2002.), Dore Remebot (*Zvjeropis* iz 2000.) i drugih o kojima je pisala Suzana Marjanić (2005, 170–174). U umjetnostima performansa raznolika skupina izvođača i izvedbi kao što su *Weekend Art: Hallelujah the Hill* (1995. – 2004./2005.) zajednički projekt Aleksandra Battiste Ilića, Toma Gotovca i Ivane Keser, zatim *Gradski land*

art Vlade Marteka i Borisa Demura iz 2001., *Trojstvo i Fragmentacija vala* Igora Grubića iz 1997. oko prirode u izvedbi (Marjanić, 2014b, 89–108).

Skupina albuma otisnuta potkraj dvadesetog stoljeća obilježena je heterogenošću. S jedne strane riječ je o proširivanju tematika pa su tiskani albumi o dinosaurima i takvi su albumi promovirani u trgovačkim centrima. Osim toga, pripremljen i poseban album o farmi u kojemu se iz antropocentrične perspektive objašnjava farma kao gospodarska i društvena cjelina.

Posljednja je skupina albuma vezana uz sasvim recentno razdoblje (2014. – 2018.) i ovo razdoblje obilježava porast svijesti o ekologiji i zelenim politikama, pa je potpisan Pariški klimatski sporazum (2016.), Europski zeleni dogovor (2019.), koncept ekološke civilizacije utkan u kineski ustav 2018. Isti su trendovi i na području postjugoslavenskih zemalja, gdje primjerice 2017. u Srbiji dolazi do osamostaljivanja Ministarstva ekologije (odnosno zaštite životne sredine). Istovremeno, vidljiv je porast zelenih političkih opcija od kojih je najznačajnija ORAH u Hrvatskoj. Regionalnu medijsku scenu obilježilo je ekološki aktivizam među kojima su najvažnije bile bosansko-hercegovačke aktivistkinje nazvane Hrabre žene Kruščice, koje su se (iz)borile za zaštitu rijeke Kruščice nedaleko od Viteza od izgradnje mini hidroelektrana. Mikrosvijet građana izmijenile su regulative o otpadu pa je postalo obvezno razdvajati otpad, a poticana je i reciklaža.

Ekohumanistika je također u usponu pa je druga sezona popularne hrvatske serije *Počivali u miru* posvećena ekološkim temama, razvijaju se okolišni i ekološki filmski festivali kao što su Smaragdni eco filmski festival u Sisku i Okolišni filmski festival u Zagrebu. Regionalnu poeziju obilježavaju novi ekološki i feministički glasovi uspješnih mladih pjesnikinja i pjesnika Monike Herceg, Alena Brleka, Marije Dejanović, Vesne Liponik i mnogih drugih. Njegove pjesme, zbirke poezije, ali i javni angažman (primjerice, digitalna književnost na društvenim mrežama i internetskim stranicama, medijski nastupi, organizacija pjesničkih susreta i festivala) dodatno su promovirali ekološku književnost i poeziju. U svijetu performansa, kako navodi Suzana Marjanić, razvijaju se performansi oko vode (*water* ili *river art*) koje izvode Vlasta Delimar, Zvezdana Jembrih, Kristina Pongrac, Alen Novoselec (Marjanić, 2021, 143–156).

Iako raznoliki i heterogeni, očigledan je pokušaj uspostave emocionalnih poveznica između korisnika (najčešće djece) i samog sadržaja (dominantno animalne tematike) pa su albumi antropocentrični pri čemu su životinjama pridodane ljudske osobine, pažnja je posvećena životinjskim bebama i mladuncima. Očito su zbog porasti svijesti o zaštiti okoliša albumi napravljeni s namjerom poticanja emocija, iako su takve prakse i dalje antropocentrične. Zanimljiv je pokušaj Kraša i Životinjskog carstva koji su proširili cjelokupnu ponudu proizvoda pa su osim tradicionalnih samoljepljivih albuma osmišljeni i digitalni albumi dostupni na portalu Igraoni.ca, a marketinška djelatnost unaprijeđena je osnutkom vlastitoga Kraševog zoološkog vrta u sklopu Ekoparka Kraš u Bratini. Time su albumi Životinjskog carstva dobili novu virtualnu i stvarnu dimenziju.

Promatrajući albume vegetabilnih i animalnih motiva kroz tri perspektive koje uključuju povijesno-političke okvire, znanstvene i umjetničke dosege te suodnos globalnih i lokalnih trendova vidljivo je prožimanje između rasta zelenih politika u najširem smislu te riječi koja uključuje političke i zakonodavne pretpostavke, nevladine organizacije, akademske trendove, društvene pokrete i umjetničke radove s jedne strane i porasta produkcije albuma sa sličicama zelene tematike.

4. Zaključak

Albumi sa sličicama biljne i životinjske tematike na području Jugoslavije i postjugoslavenskih zemalja analizirani su iz dvije niše. Kontekstualizirajući povijesne okolnosti i događaje, vidljiv je porast albuma biljne i životinjske tematike u vremenu kad su ekološki izazovi, problemi ili svijest o prirodi bili istaknutiji nego inače. Ti se vremenski odsječci mogu datirati u početak sedamdesetih godina, sredinu osamdesetih, kraj devedesetih godina dvadesetog stoljeća te razdoblje 2014. – 2018. To je bilo vrijeme četiriju transformacija zelenih politika u Jugoslaviji i zemljama nastalima njezinim raspadom, pa su početak sedamdesetih obilježile državne i protekcionističke zelene politike, dok je sredina osamdesetih vrijeme zelenog aktivizma i pluralizma očitovanog u raznolikim i heterogenim lokalnim akcijama i pokretima. Kraj dvadesetog stoljeća

ujedno je i završetak prve faze transformacije te početak procesa približavanja EU, što je rezultiralo izmijenjenom legislativom i povećanom institucionalizacijom sektora zelenih politika. Posljednja faza iz 2014. – 2018. obilježena je još jačom institucionalizacijom, medijskim izvještavanjem te jačanjem globalne i regionalne svijesti o klimatskim promjenama. Time su albumi postavljeni u povijesno-kronološki kontekst.

Postavljanjem kvantitativnih podataka o albumu (vrijeme izlaska, brojnost pojedinih albuma u vremenskim odsječcima) u korelaciju sa zelenim politikama, primjetna je njihova podudarnost. Iako se ne može sa sigurnošću reći da je posve planirano, evidentno je da su proizvođači sličica (koje su ipak proizvod koji se prodaje) iskoristili aktualnost zelenih trenutaka.

Prilog

Kronološka tablica albuma s biljnim i životinjskim motivima u ju-goistočnoj Europi

Godina Album

1956.	Životinjsko carstvo — Kraš	1993.	Životinjsko carstvo — Kraš
1959.	Životinjsko carstvo — Kraš	1994.	Carstvo životinja — Egmont
1965.	Vaši ljubimci	1997.	Carstvo životinja — IPS
1965.	Biljni svijet	1997.	Moji kućni ljubimci psi i mačke
1965.	Životinjsko carstvo — Kraš	1997.	Baby Animals
1973.	Vali	1998.	Životinje sa farme
1973.	U svetu životinja	2000.	Životinjsko carstvo — Bonart
1973.	Super Zoo	2000.	Životinjsko carstvo — Kraš
1973.	Flora i fauna — Jež	2001.	Svet pasa
1973.	Flora i fauna — NIŠRO	2001.	Dinosauri — Profil
1974.	Sisari	2002.	Dinosauri — Europres
1974.	Prehistoric animals	2003.	Dinijev svet dinosaurusa 1 i 2
1975.	Praistorijske životinje	2008.	Životinjsko carstvo — Kraš
1979.	Životinjsko carstvo — Kraš	2009.	Zoo Ljubljana
1980.	Faune — Životinje svih kontinenata	2011.	Dinosauri — Kraš
1985.	Upoznajmo prirodu	2012.	Prijatelji i ljubimci
1985.	Pas moj prijatelj	2012.	Animal world
1986.	Životinjsko carstvo — Kraš	2014.	Dinosaurs kao ja
1987.	Vau vau	2014.	Životinjsko carstvo pu- stinjska avantura — Kraš
1988.	wwf Ugrožene životinje	2015.	Životinjsko carstvo Junior — Kraš
1989.	Svet životinja		
1991.	Konji		
1994.	Životinje iz posljednje oaze		

2016.	Moje prvo štene	2017.	Zov divljine
2016.	Moji mali i veliki životinj- ski drugari	2017.	Epic Animals — Sličice ži- votinja iz dubina mora
2016.	Životinjsko carstvo — Kraš	2018.	Misija prijatelja životinja

Literatura

- Batistić, A. (2021). *Ekološki pokret u Socijalističkoj Republici Hrvatskoj od 1979. do 1990. godine*. (Nepublicirana magistarska rad). Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Berger, J. (2007). *Why Look at Animals? U: The Animals Reader. The Essential Classic and Contemporary Writings*. Ur. L. Kalof, A. Fitzgerald. Oxford–New York: Berg, str. 249–261.
- Bryant, L., Harman, G., Srnicek, N. (2011). *The Speculative Turn: Continental Materialism and Realism*. Melbourne: re.press.
- Budak, N. (1985). *I. Babić: Prostor između Splita i Trogira (prikaz knjige)*. „Historijski zbornik” br. 38, str. 294–298.
- Bukač, Z. (2021). *Croatianess and Children's Popular Culture — Analysis of chocolate stickers Cro-Army, Knight's Tales and Maki*. „Etnološka tribina” vol. 51, br. 44, str. 163–185. <https://doi.org/10.15378/1848-9540.2021.44.09>
- Chwaćzyk, F. (2020). *Around the Anthropocene in Eighty Names — Considering the Urbanocene Proposition*. „Sustainability” vol. 12, 4458. <https://doi.org/10.3390/su12114458>
- Crutzen, P.J., Steffen, W., McNeill, J.R. (2007). *The Anthropocene: Are Humans Now Overwhelming the Great Forces of Nature?* „Ambio” br. 38, str. 614–621. [https://doi.org/10.1579/0044-7447\(2007\)36\[614:TAAHNO\]2.0.CO;2](https://doi.org/10.1579/0044-7447(2007)36[614:TAAHNO]2.0.CO;2)
- Duda, I. (2005). *U potrazi za blagostanjem. O povijesti dokolice i potrošačkog društva u Hrvatskoj 1950-ih i 1960-ih*. Zagreb: Srednja Europa.
- Duda, I. (2010). *Pronađeno blagostanje. Svakodnevni život i potrošačka kultura u Hrvatskoj 1970-ih i 1980-ih godina*. Zagreb: Srednja Europa.
- Đurđević, G., Bukač, Z. (2022). *Životinje, „zviri i beštimje”: ekokritička analiza serije albuma sa sličicama Životinjsko carstvo*. U: *Ekokritika: između prirode i kulture*. Ur. G. Đurđević, M. Levanat Peričić, S. Marjanić. Zadar: Sveučilište u Zadru (u tisku).
- Erdei, I. (2012). *Čekajući Ikeu. Potrošačka kultura u socijalizmu i pre njega*. Beograd: Filozofski fakultet u Beogradu.
- Filipović, A. (2022). *Baštenski set Classic 23: Petrohemijska dekonstrukcija filozofskih stolova u epohi plastice*. U: *Ekokritika: između prirode i kulture*. Ur. G. Đurđević, M. Levanat Peričić, S. Marjanić. Zadar: Sveučilište u Zadru (u tisku).
- Filipović, S. (2017). *Skupljanje albuma sa sličicama u Jugoslaviji: doprinos istraživanju potrošačkog društva i popularne kulture*. U: *Socijalizam: izgradnja i razgradnja*. Ur. C. Bonfiglioli, B. Koroman. Zagreb–Pula: Srednja Europa–Sveučilište Jurja Dobrile, str. 71–96.

- Forum stripovi. http://forum.stripovi.com/topic.asp?TOPIC_ID=41842&whichpage=1 (21.03.2022.)
- Fowkes, M. (2015). *The Green Bloc. Neo-Avanguard Art and Ecology under Socialism*. Budapest: CEU Press. <https://doi.org/10.1515/9789633860694>
- Hemon, A. (2010). *Figurine Panini*. „Peščanik”. <https://pescanik.net/figurine-panini/> (27.03.2022.)
- Imam imam nemam — Facebook grupa. <https://www.facebook.com/imamimamnemam> (28.03.2022.)
- Jergović, M. (2014). *Sličice Panini*. „Ajfelov most”. <https://www.jergovic.com/ajfelov-most/slice-panini/> (17.03.2022.)
- Krašić, W. (2017). *Ekološke teme na stranicama časopisa Arena*. „Ekonomska i ekohistorija” vol. 13., br. 1., str. 128–146.
- Latinović, B. (2011). *Reinkarnacija jednog fenomena (Album sa sličicama ITALIJA 90)*. <https://borislaticovic.wordpress.com/2011/02/11/reinkarnacija-jednog-fenomena-album-sa-slicicama-italija-90/> (27.03.2022.)
- Majdin, Z. (2002). *Sakupljanje sličica: poučna čokolada*. „Vreme”. <https://www.vreme.com/cms/view.php?id=308402&print=yes> (25.03.2022.)
- Marjanić, S. (2006). *Književni svjetovi s etnološkom, ekološkom i animalističkom nišom*. „Narodna umjetnost” br. 43/2, str. 163–186.
- Marjanić, S. (2008). *Jesmo li zbilja lišeni svake odgovornosti ili ekofeminističko opravdanje veganstva: razgovor s Karmen Ratković*. „Treća” vol. 10, br. 1, str. 13–26.
- Marjanić, S. (2014a). *Pokret za prava životinja u RH: pokušaj pregleda*. „Ekonomska i ekohistorija” vol. 10, br. 10, str. 113–132.
- Marjanić, S. (2014b). *Priroda (u) umjetnosti performansa*. „Etnološka Tribina” vol. 44, br. 37, str. 89–108. <https://doi.org/10.15378/1848-9540.2014.37.03>
- Marjanić, S. (2014c). *Kronotop hrvatskoga performansa. Od Travelera do danas*. Zagreb: Udruga Bijeli val, Institut za etnologiju i folkloristiku, Školska knjiga.
- Marjanić, S. (2021). *Izvedba vode — umjetničke i aktivističke prakse*. U: *Društvene (dis)funkcije umjetnosti: od instrumentalizacije ka emancipaciji. Zbornik radova izloženih na II. naučnom skupu s međunarodnim učesćem „Društvo i politika“*. Ur. D. Savić, Banja Luka: Fakultet političkih nauka, str. 143–156.
- Markovina, D. (2018). *Kako Panini sličice uspijevaju zbliziti posve različite ljude u doba kad je tako nešto gotovo nemoguće*. „Telegram”. <https://www.telegram.hr/politika-kriminal/kako-panini-slice-uspjevaju-zbliziti-posve-razlicite-ljude-u-doba-kad-je-tako-nesto-gotovo-nemoguće/> (24.03.2022.)
- „Menjaža”. www.menjaza.rs (26.03.2022.)
- Miladinović, M. (2015). „*Dečje novine*“ — simbol jednog vremena: bilo jednom u Gornjem Milanovcu. „BIF”. <http://bif.rs/2015/03/decje-novine-simbol-jednog-vremena-bilo-jednom-u-gornjem-milanovcu/> (29.03.2022.)
- Nepoznat. *Čokoladicama Životinjsko carstvo izgradite Zoološki vrt*. „Kraš”. <http://www.kras.hr/hr/novosti/novost-9-cokoladicama-zivotinjsko-carstvo-izgradite-zooloski-vrt> (17.03.2022.)
- Odžaklijević, D. (2021). *Tapke*. U: *Leksikon YU mitologije*. Ur. Ž. Serdarević. <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/tapke/> (19.03.2022.)

- Oštrić, Z. (1992). *Ekološki pokreti u Jugoslaviji. Građa za proučavanje razdoblja 1971–1991*. „Socijalna ekologija” vol. 1, br. 1, str. 83–104.
- Pantić, V. (2021). *Pomornik*. U: *Leksikon YU mitologije*. ur. Ž. Serdarević. <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/pomornik/> (17.03.2022.)
- Petrić, H. (2006). *Što je povijest okoliša?* U: *Historični seminar 6*. Ur. K. Keber, K. Šter, Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, str. 157–176.
- Premec, D. (2021). *Vali, album sa sličicama*. U: *Leksikon YU mitologije*. Ur. Ž. Serdarević. <http://www.leksikon-yu-mitologije.net/vali-album-sa-slicicama/> (25.03.2022.)
- Raspudić, N. (2014). *Umjesto o političi, malo o sličicama*. „Nezavisne novine”. <https://www.nezavisne.com/novosti/kolumne/Umjesto-o-politici-malo-o-slicicama/241378> (29.03.2022.)

Napomena

Čast mi je zahvaliti dragim kolegicama i kolegama na pomoći i komentarima za poboljšanje rada, a to su: dr. sc. Zlatko Bukač sa Sveučilišta u Zadru (Hrvatska), dr. sc. Chen Yarong s Pekinškog sveučilišta za strane studije u Pekingu (Kina), Joel Feinberg, mag. s Pekinškog sveučilišta za strane studije u Pekingu (Kina), Sergej Filipović, mag. sa Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku (Hrvatska), prof.dr. sc. Andrija Filipović s Univerziteta Singidunum u Beogradu (Srbija), Miljenko Hajdarović, prof. i doktorand Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku (Hrvatska), doc. dr. sc. Suzana Marjanić s Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu (Hrvatska), prof.dr. sc. Krystyna Pieniążek-Marković sa Sveučilišta Adama Mickiewicza u Poznanju (Poljska) i Vinko Tadić, prof. iz oš Dobriše Cesarića u Požezi (Hrvatska). Dodatnu zahvalu dugujem i anonimnim recenzentima te uredništvu časopisa *Poznańskie Studia Slawistyczne*.

- **GORAN ĐURĐEVIĆ**—Croatian-born archaeologist and ancient and environmental historian who works as lecturer at Beijing Foreign Studies University. He was educated in Croatia (University of Zadar), India (Mumbai University), China (Capital Normal University in Beijing) and the USA (UCLA) in the fields of archaeology, history and comparative mythology. He obtained PhD at Capital Normal University in 2021 (thesis *Reflection in Qin—Han and Roman Art: a comparative study of ancient mirrors*). His research interests are in three main areas: a) global antiquities and comparative archaeology, b) digi-

tal humanities, c) environmental humanities. Currently, he (co-)leads digital humanities project Mirror Studies. He was awarded a PhD scholarship by the Government of People's Republic of China, an outstanding student scholarship awarded by the Croatia Ministry of Science and Education, a double Winner of Rector's awards for academic years 2007/2008 and 2011/2012 at the University of Zadar. He is also the (co)author of three books, five edited volumes and around 30 papers and book chapters published in Croatian, English, Spanish, Russian, Polish, Serbian and Chinese.

